

Зовнішні справи і дипломатичні практики Флорентійської республіки на межі Середньовіччя та раннього Модерного часу: інституціональний дискурс (проблеми історичної та сучасної комунікології)

Summary

The article analyzes the theoretical foundations and tasks of historical communicology, communication problems in historical literature. The main attention is paid to the clarification of the communicative culture and culture of communication in Europe of the Middle Ages and the Renaissance. The features of communication processes, institutional and diplomatic practices in the European Reformation are considered. At the turn of the Middle Ages and early Modern Times there is an objective process driven by the launch of the institutional design of foreign policy and diplomatic services of the leading countries in Europe. Accordingly, there is the relationship between the original concepts and priorities: «Europe», «foreign policy», «diplomacy», «communication» and so on. To that issues related to contemporary and evaluation for various state-legal forms and types of government, institutional political processes, characteristics of reality and ideals create tasks and in covering practice power models diplomacy, diplomacy institutions, humanistic traditions of diplomatic tools and more.

The objective of this research is to analyze the foreign policy, political and diplomatic experience of Europe both as an outstanding historical occasion for the political, diplomatic and institutional development of Europe and as the formation of its system of international relations in the Middle Ages and early Modern Times. Particular attention is paid to the institutional development of communication, diplomatic tools, negotiations, protocol standards, etiquette and ceremonial of the key European countries. The article describes the diplomatic activities Florentine diplomats and, in particular – Bonaccorso Pitti, the diplomat, the politician, the merchant, the traveler, the gambler, the author of the Chronicle. The author of article concludes that B. Pitti, as a diplomat, had an understanding of the international political situation and solved difficult of diplomatic questions due to personal qualities, culture, knowledge of languages, customs. It was the Pitti stratum that absorbed Francesco Petrarch's new ideas about man and society and filled them with strength and practices that helped humanists formulate the ethics of the new time (humanistic diplomacy).

The article studies the peculiarities of organizing diplomatic missions in the Middle Ages by one of the most dynamically developing city-states of Tuscany – Florence. Behavioral practices and ritual gestures of Florentine diplomats are revealed through personal perception of their diplomatic missions, of communication links, as presented in the chronicle narrative and the biographies.

Keywords: *foreign policy, diplomacy, negotiations, history of diplomacy, institutionalization, mental attitudes, historical communicology, communication, diplomatic instruction, diplomacy of Florence, diplomatic practice, biographical narrative, Europe*

Історична комунікологія є новим напрямом у наукових історичних дослідженнях. Комунікація як соціокультурний та інституціональний феномен охоплює увесь спектр взаємодії людей, починаючи від міжособистісного спілкування і закінчуючи взаємодією великих спільнот та інституцій у сфері політики й дипломатії. Комунікацію слід розглядати як інституціональну структуру, і як інституціональний процес, що відбувається в соціокультурному і просторово-часовому вимірах. При вивченні комунікації як структури мова йде про системи, у другому випадку – про зміни комунікативних зв'язків, взаємодії людей, обмін інформацією. Зміст, форми, інструментарій, засоби спілкування, контакти з метою передачі інформації, пізнання і досягнення консенсусу становлять комунікативні відносини. Незаперечність фундаментального значення комунікації дає підстави для різнопланового вивчення й з'ясування цього феномена в історичному процесі, його ролі та значення в історії людства, історії дипломатії, зовнішньої політики і міжнародних відносин [1].

У кожному суспільстві формується і функціонує комплекс базових типів, структур, інститутів, принципів, форм і засобів комунікативних відносин, які можна позначити терміном комунікативність. Зі свого боку, комунікативність визначає характер культури комунікації суспільства на тому чи іншому етапі його історичного розвитку. Історія особистості, як і суспільства загалом, розгортається як драма, зіткнення, протидія, конфлікт характерів, конфлікт інтересів, ментальна установка, ментальний пріоритет, а також є відображенням реального комунікативного наповнення політичної, дипломатичної, соціальної, релігійної та культурної сфери життя [2]. Історична комунікологія розглядає комунікацію як головну категорію, крізь призму якої аналізуються всі сфери життя суспільства [3, с. 2 – 18].

У центрі уваги історичної комунікології постійно перебувають питання інституціональної реалізації міжперсональних комунікацій, комунікативних навичок і ментальних соціоустановок, традиційності та інноваційності мислення, їхньої суб'єктності, кризових етапів, мутації тощо. У такому випадку логічною та актуальною є постановка питання про внутрішню динаміку міжперсональних комунікацій, їхню регуляцію державними, релігійними, соціальними, політико-дипломатичними і культурними нормами.

Вони можуть розглядатися як складові еволюції різних соціокультурних спільнот, маленьких сільських громад, мегаполісів, держав, міжнародних інституцій. Питання політики і дипломатії будуть недостатніми, якщо вони не внесені до комунікативного простору. Йдеться про розширення предметного поля історії культури та соціуму («культурний поворот»), що дає можливість по-новому підійти до з'ясування різних соціальних категорій і спільнот, міжкультурних зв'язків, які об'єднують суспільство. Комунікаційний підхід відкриває нові можливості для вивчення історії політики та історії дипломатії.

Політична і дипломатична комунікація не є хаотичною, неупорядкованою: вона завжди має свою інституціональну структуру, моделі, символіку, ритуали, процедури, правила, норми етикету і міжнародного протоколу [4, с. 146 – 150]. Дипломатична комунікативність у процесі становлення національних держав набуває свого протокольного оформлення, в якому кожна дія, кожен документ повинен мати інституціонально не тільки змістовне, але й процедурно-символічне значення [5].

Впродовж останніх десятиліть спостерігається тенденція до вивчення і компаративного аналізу дипломатичної комунікації, механізмів досягнення згоди між державами. У світлі такого підходу війни сприймаються скоріше як аномалії, аніж звичайна практика, для якої не було альтернативи. Прикладом такого дослідження можна назвати монографію Христини Луттер, присвячену вивченню політичної комунікації в епоху переходу від Середньовіччя до Нового часу [6]. Дослідниця показує «дипломатичну комунікацію не тільки як ансамбль різноманітної практики і техніки інформативного посередництва, а і як багатогранний процес політичного спілкування за допомогою символіки», дипломатичних норм протоколу та етикету, майстерності публічного спілкування, публічних виступів і мистецтва переговорів [7; 8].

Висвітлення міжнародних позицій, форм і правил дипломатичної зустрічі, починаючи від «базових актів» церемонії прийому та етикетно-нормативних правил прощання в протокольних зустрічах, дозволило виявити комплекс знакових систем, що забезпечують стабільність відносин між державами. Вербальні акти строго регламентованого спілкування представляють собою найбільш важливу складову дипломатичних контактів і дипломатичної комунікації [9, с. 271 – 185].

Інтерес до комунікативних відносин у сфері політики і дипломатії обумовлюється особливістю людської психіки, прагненням людини спостерігати все, що відбувається на політичній і політико-дипломатичній сцені, як спектакль, драму і трагікомедію, учасниками якої є реальні персонажі, колективні та індивідуальні актори. У політичному процесі людей часто мало цікавлять принципи, програми, ідеологічні погляди, з якими виступає політик або дипломат, – набагато більший вплив та інтерес має те, як він виглядає, говорить, спілкується, поводить себе в публічному і приватному житті. Не менш важливе значення мають загадкові, сенсаційні вчинки, прояв таких рис як мужність, сміливість, підступність, жорстокість. Тобто історика пріоритетно цікавить все те, що складає комунікативну складову політики і дипломатії, а не маніфести або відносини політичних сил. До головних завдань історичної комунікології входить вивчення комунікативного простору, в якому реалізуються відносини між людьми, їхні контакти і спілкування, відбувається обмін інформацією між особистостями, між державами, між міжнародними організаціями [10].

Політико-дипломатична культура комунікації в Європі доби Середньовіччя та раннього Модерного часу мала свої інституціональні етапи

становлення й розвитку. Попри всю різноманітність комунікативних відносин можна простежити їхні довготривалі цикли, які визначаються характером політичних, дипломатичних, соціальних, економічних, буденно-побутових процесів і наявністю відносно короткочасних «кризових» періодів революцій, соціальних катаклізмів, релігійних конфліктів, політичних конфліктів і дипломатичних переговорів [11, с. 43 – 53].

Флоренція, столиця італійського Відродження, на рубежі Середньовіччя та раннього Модерного часу, як, мабуть, і всяке місто-комуна в Італії, не була бюрократичною державою і не мала апарату професійних управлінців, зокрема й спеціального професійного дипломатичного корпусу, також не існувало й постійної акредитації повноважних представників у будь-яких державах або при дворах князів церкви і феодалських володарів. Особа, що посилялася із зовнішньополітичною місією, називалася «оратором», оскільки красномовство вважалося головною перевагою повноважного представника республіки. Дипломатичні доручення покладалися на громадян республіки, які виїжджали до філій своїх сімейних компаній, розсіяних різними державами Європи та за її межами, тому майже завжди вони поєднувалися з торговельно-банківськими функціями.

Сам характер діяльності купців і ділових людей, пов'язаний із постійними переїздами з однієї держави до іншої, сприяв виконанню дипломатичних місій, доручених не тільки власною комуною, але й також імператорами, королями і феодалськими володарями з інших держав. Керівництво грошовими і товарними потоками, конторами і торговельними факторіями передбачало досить високу ступінь освіченості, компетентності в різного роду справах, а також значний рівень соціальної та культурної комунікативності, який виражався здатністю до встановлення контактів, діалогу і досягнення взаємовигідних компромісів.

У Синьйорії – свого роду уряді Флорентійської республіки – перша канцелярська реформа була проведена 1431 року канцлером Леонардо Бруні та нотаріусом Філіппо Перуцці. Вона наказувала у визначені способи забезпечити зберігання в канцелярії Синьйорії дипломатичних документів, що реєструвалися в спеціальних книгах дипломатичних місій, а також отриманих і надісланих Послами листів (дипломатичне листування). До цієї реформи подібна документація часто зберігалася вдома у тих, хто виступав на зовнішньополітичних теренах, а звіти про виконання місій потрапляли до таких своєрідних джерел як сімейні книги [12, 1883 s., XI; 883 s., XII; 1884 s., XIII; 1 884 s., XIV]. Займаючи в них чимало сторінок, вони ставали невід'ємним інституціональним «органом» «політичного тіла сім'ї» [13, р. 799 – 800].

Ця комунікативна практика і культурна практика були показниками високої оцінки дипломатичної діяльності, котра становила предмет законної гордості як самого флорентійського «оратора», так і його нащадків, тому приватні реєстри мають значну документальну цінність. А для сучасних дослідників проблем комунікології ця цінність подвоюється, оскільки вони отримують неоцінений матеріал для співставлення, порівняння і верифікації.

Зокрема зіставлення реєстрів Мікеле Кастеллани із записами його сучасника Рінальдо дельї Альбіцці дозволяє переконатися в їхніх високого ступеня точності та інформативності, насиченості персональними зауваженнями і цікавими деталями з тогочасної політико-дипломатичної сфери діяльності.

У більшості громадян, які постійно виконують дипломатичні місії комуни, оцінки й сприйняття дипломатичної роботи поділялися на два полярних реєстра. Негативні висловлювання відображали ризик і небезпеку для їхнього життя, які часто супроводжували багатоденні поневіряння і вимагали напруженої праці, а інколи й неймовірних зусиль, а також укладали ламентатії з приводу того, що місії займають багато часу і відволікають від занять торгівлею, банком і основною професійною діяльністю. Зокрема дипломатичній службі присвятив чимало сторінок своєї «Домашньої хроніки» суддя та купець Донато Веллуті (1314 – 1370) [14]. Зовнішньополітична діяльність займала половину його життя: з початку 40-х років до 1363 року. Комуна використовувала його освітній потенціал, оскільки цей купець і підприємець закінчив факультет цивільного права в Болонському університеті, а потім, вступивши до цеху суддів і нотаріусів, виконував відповідні функції у Флоренції. 40-50-і роки XIV століття в Тоскані відзначалися зовнішньополітичною напруженістю із-за протиріч між гвельфськими і гібеллінськими містами.

Місії, з якими комуна відправляла Донато Веллуті до Сієни та Ареццо, вимагали «просування з великим ризиком по землі, захопленої синьйорами Пьетрамала та іншими гібеллінами». У гібеллінському Ареццо довелося жити «майже в ув'язненні більше місяця без можливості вийти за ворота, а вороги підбиралися зі зброєю до стін нашого будинку» [14, р. 170 – 171].

Потім пішли доручення в таких містах як Перуджі, Болоньї, Лукка, Пізі, Феррарі. Посольство в Пізу мало не закінчилося трагічно через втручання як посередників до суперечки між двома селищами з приводу греблі на Арно, тому що при спробі примирити ворогуючі сторони флорентійським послам довелося протистояти озброєному натовпу. «Ми опинилися в смертельній небезпеці, кілька списів і шпаг уперлися нам в груди та інші місця, а я зовсім не був озброєний, тому приготувався до смерті, і лише за волею Господа вдалося уникнути небезпеки», – зауважував з цього приводу Донато Веллуті [14, р. 185].

При здійсненні цієї миротворчої практики Донато Веллуті застудився і важко захворів, тому трапилася вимушена коротка перерва в його службовій діяльності. Але незабаром він був направлений до Пістойї, де намагалася зробити переворот і прийти до влади ворожа Флоренції фамільна родина Панчатіки, яка проводила проміланську політику. Це доручення виявилось настільки тривожним і клопітким, що «ми [посли комуни Флоренції] забували про їжу і питво до самого вечора, перебуваючи на ногах аж до вечірнього дзвону і піднімаючись з ранковим. Нам весь час загрожував осуд, ми чули в спину від людей осуд, нас звинувачували у зраді...» [14, р. 206 – 207]. Після «настільки складного посольства, не маючи й місяця перепочинку», Донато відправився до Сієни для укладення та ратифікації

договору щодо порту Таламона, яким користувалася Флоренція, коли через чергове загострення відносин з Пізою припинявся доступ до Porto Pisano, що виявилось настільки ж важким завданням, хоча й успішно завершеним [14, р. 219i – 220].

За 15 років безперервної дипломатичної діяльності довелося заплатити здоров'ям, збитками в справі дохідності, образами і приниженнями, навіть ризиком для життя: «Я присвячував цим справам велике старання і роботу думки... справляючись з ними з честю, незважаючи на великі зусилля й нестерпні образи». Зусилля, як нарікав сам автор, залишалися без належної винагороди: «Я не отримував від місій ніяких благ ні для своєї душі, ні для тіла» [14, р. 207].

Оповідання про власну кар'єру у внутрішньо-сімейних документах (сімейні книги) – це, передусім, саморепрезентація. Дотримуючися тексту «Домашньої хроніки», з'ясовується, що при всіх скаргах на багатостраждальну й пов'язану з постійним ризиком для життя дипломатичну службу Донато Веллуті тільки один раз відмовився від доручення комуни через особливі обставини, остаточно відійшовши від зовнішньополітичної діяльності тільки 1363 року через вік і хвороби. Те ж саме можна сказати й про інших громадян комун, які здійснювали дипломатичні місії за дорученням своїх інституцій. Найвидатнішим дипломатом вважався Рінальдо дельї Альбіцці, суперник Козімо Медічі Старшого, який до свого вигнання 1434 року виконав для Республіки 56 дипломатичних місій.

Сімейні книги мали цілком певних адресатів: синів, онуків і представників наступних поколінь, тож автор, як правило, прагнув представити себе перед нащадками в найвигіднішому світлі, оповідаючи про головну громадянську чесноту – служінню своїй комуні. Ще один дипломат, Бонаккорсо ді Нері Пітті (1354 – 1430), активно прагнув увійти до складу правлячої еліти впродовж 1378 – 1428 років. Він знаходився на постійній дипломатичній службі, яку поєднував з участю у війнах і дуелях, з торгівлею шерстю, вином, кіньми, шафраном та іншими товарами, а також з азартними картковими іграми.

Великий політичний діяч Флоренції Аньоло Аччайуолі зробив кар'єру здебільшого на дипломатичній ниві, де досяг таких успіхів, що видатний біограф Веспасіано да Бістіччі (1421 – 1498) вважав за потрібне занести його життєпис до своєї збірки [15].

Яскравою фігурою на дипломатичному олімпі Флорентійської республіки був Бонакк'орско Пітті (1354 – 1430/або 1432 року) – дипломат, політик, ділова людина, мандрівник.

Час політико-дипломатичної діяльності Бонакк'орско Пітті – це період формування нової комунікативної та політико-дипломатичної культури й нового кола ідей, які отримали назву «ренесансний гуманізм». У цей період з'являється і гуманістична дипломатія, засновником якої прийнято вважати Франческо Петрарку (1304 – 1374). Знаменитий поет, автор багатьох вчених латинських праць і листів, політик і дипломат. Як дипломат він виконував

доручення правителів міст і високих духовних осіб, складав промови і вітання, брав участь у дипломатичних переговорах. З нього можна написати «портрет» дипломата-гуманіста. Настільки ж знаменитий письменник і гуманіст Джованні Боккаччо (1313 – 1375) малює кілька виразних портретів дипломатів у своєму літературному творі «Декамерон». Флорентієць Франко Саккетті (1332 – 1400), талановитий письменник із купців, молодший сучасник названих геніїв, у своїх 300-х новелах представляє міських дипломатів у гущі повсякденних турбот міста-комуни та інших дипломатичних практик. Гуманіст Леон Баттіста Альберті (1404 – 1472) років через 25 – 30 пише про своїх родичів-дипломатів. Словом, картина багата, цілком презентативна. Але без Бонаккорсо Пітті, купця, мандрівника, любителя пригод, гравця, багаторічного дипломатичного посланника Флоренції, який також спробував себе в ролі письменника, автора «Хроніки», у цільності політико-дипломатичної європейської картини все-таки не вистачає фарб. Так само як не вистачає деталей і для з'ясування питання: яких саме людей зрощувало вільне повітря італійських комун і як вони самі зрощували, «ґрунтовно» готували своїми справами і позиціонуванням в громадському просторі ренесансні уявлення про особу, її гідність, доблесті, життєве призначенні [16].

Для прикладу доречно проаналізувати «Хроніку» Бонаккорсо Пітті (1354 – 1430), яку він, за звичаєм багатьох флорентійських ділових людей, взявся писати, сказавши як Данте: «...земне життя пройшовши наполовину», записуючи туди відомості й міркування практично до кінця днів своїх. У результаті народився автобіографічний наратив, що створювався, як зрозуміло з початкових і кінцевих записів, близько сімнадцяти років. У записах перших років – більш детальний і докладний, ближче до кінця – більш швидкий і сухий, але так само цінний на всьому «просторі» виклад із точною фіксацією дат, фактів, зокрема й дипломатичного характеру [17].

Твір містить багато матеріалу, що дозволяє зрозуміти, якими рисами за часів Бонаккорсо Пітті повинен був володіти дипломат, яка була роль дипломатії як інструмента у відносинах між Флоренцією і заальпійськими країнами – передусім Францією.

Дорога до поприща дипломата для Бонаккорсо Пітті була уторована через сімейні традиції та дипломатичні практики представників його роду. Бонаккорсо Пітті вперше примінив на себе роль мандрівника у 22 роки (1375 – 1376), побувавши в Авіньйоні на півдні Франції, де ще знаходилося в статусі «полонення», тобто тимчасовому місцеперебуванні, папство (Авіньйонський полон пап – з березня 1309-го до січня 1377 року). Що стосується дипломатичних справ в Авіньйоні, то Б. Пітті зовсім коротко згадує про них у контексті двох випадків. Перший – важливе доручення короля Франції, дане герцогам Бургундському і Орлеанському, тобто найзначнішим особам при дворі, а також «іншим принцам» з приводу «єдності Святої Церкви». Б. Пітті – у супроводі. Другий запис теж про Бенедикта: той тепер у Марселі, і Б. Пітті їде до нього Послом із Флоренції, а через Авіньйон продовжує шлях до Парижа.

Аналізуючи дипломатичну діяльність Бонаккорсо Пітті, виникають побіжно декілька питань, що загалом формують модель тогочасного дипломата. Яким же достоїнством повинен володіти дипломат не з князів, не з принців крові, щоб узяти на себе сміливість викласти вимоги королю на мові його країни, і як повинен поважати його король, щоб не злічити за приниження своєї гідності чергову аудієнцію з перекладом і зверненням до оратора? Чи не конкретний перед нами випадок демонстрації гуманістичної ідеї благородства людини як наслідку його зусиль і талантів? Судячи зі скупих свідчень, Б. Пітті виконував багато королівських доручень конфіденційного характеру і дипломатичного змісту. І мовчав щодо того, у чому вони полягали, навіть наприкінці життя, тільки оцінюючи як «важкі» або «небезпечні»...

Загалом же географія його дипломатичних поїздок виявляється просторово досить широкою: п'ять держав (Франція, Німеччина, Англія, Нідерланди, Угорщина), немислиме число відвіданих дорогою або у справах дипломатії міст, повернення до деяких по декілька разів. Водночас ніяких скарг на труднощі шляху, лише згадки про те, що там-то йшли пішки через гори і перевали, а там-то застигли сніги, серед яких «провели 34 дні», урагани і шторми на морі, через які з Генуї до Флоренції добиралися 46 днів – зазвичай багато десятків кілометрів на день верхи на коніющо, нерідко майже без відпочинку. Б. Пітті часто стурбований купівлею хороших коней, віддає за них великі гроші, ні хвилини про це не шкодуючи, пріоритетними визначаючи для себе справи дипломатичні. Додамо, що до труднощів шляху часто додавалися небезпеки сутичок з озброєними загонами, з яких Б. Пітті не раз виходив неушкодженим тільки завдяки винахідливості й холоднокрівному артистизмові.

Матеріали «Хроніки» показують, що він використовує дипломатичні поїздки в підприємницьких і торговельних цілях, закупаючи і відправляючи до місць продажів товари. Він купує й продає нерухомість – наприклад, у тому ж Парижі, супроводжує купців у ділових поїздках. Він випробовує себе на військовому поприщі, воюючи на боці французького короля в битвах і облогах Столітньої війни (1337 – 1453). Іншими словами, дипломатія вписується у Б. Пітті до великого й різноманітного кола повсякденних і політико-дипломатичних справ і дій [18].

Бонаккорсо Пітті як дипломат відрізнявся, наскільки дозволяють судити скупі свідчення його «Хроніки» та результати його переговорів, тверезим відчуттям обстановки, розумінням кордонів можливого і вмінням ці кордони розширити завдяки особистим рисам, політичній культурі, комунікації та знанням декількох мов. Він озброєний багатьма знаннями та озброєний у прямому сенсі мав можливість захистити себе в небезпеці.

1400 року з дипломатичною місією він перебував при дворі германського короля Рупрехта Пфальцьського, переконуючи його також доєднатися до союзу проти Вісконті. 1410 року він брав участь у посольстві в Римі, а 1421 року – у Венеції. 1414 року він знову мандрує до Провансу і Парижа, щоб поєднати дипломатичні завдання зі своєю торговельною

діяльністю. 1416 року Бонаккорсо Пітті був Послом у Фоліньйо, а в березні і квітні 1417 року вперше обійняв посаду гонфалоньєра справедливості. У лютому 1422 року брав участь у дипломатичній місії у Венеції, а в липні та серпні того ж року вдруге став гонфалоньєром.

Як флорентієць Бонаккорсо Пітті розуміє значущість та особливу роль дипломатії, він як непересічна особистість відчуває себе нарівні з найвищою титулованою знаттю, папами, воєначальниками. Вони спілкуються з ним не тільки на офіційному, але й особистому рівні, часто чекають від нього рішення своїх справ і задоволені результатами, відгукуються на його прохання, пов'язані із завданнями комуни, дають йому великі суми в борг і беруть такі ж у нього. Ясно, що саме Б. Пітті, як губка, з одного боку, активно вбирав нові ідеї новонародженого гуманізму про людину і суспільство, з іншого – підживлював їх, наповнював силою і практиками, робив затребуваними, що і дозволяло європейським гуманістам крок за кроком формулювати етику, комунікацію і світогляд Нового часу.

Біографи й хроністи прагнули транслювати як високу оцінку Посла ті висловлювання і вербальні формули, в яких висловлювався свого роду «кураж», що почасти доходить до безрозсудної зухвалості з ризиком повного провалу важливої зовнішньополітичної місії. Демонстрація безстрашності й упевненості в силі і могутності своєї держави, що проявляється в інституціональних формах, часто межують з нахабством, відтискаючи на другий план досягнення конкретної мети переговорів.

Важливими складовими етосу зразкового дипломата, моделі дипломата, хоча це і менше відбилося на сторінках зазначених джерел, але було зафіксованим фактом, стали демонстрації невідступності й безкорисливості. У середині XV століття історик Джованні Кавальканті прославляв «видатного флорентійського лицаря Манно Донаті» як зразок безкорисливості й честі не тільки за його непохитну вірність синьйорові Падуї, який закликав його на службу [19, р. 210 – 211]. Хроніст із захопленням та емоційністю щодо вищезгаданого по тексту і в одній короткій фразі спритно поєднав два принципи: вірності й безкорисливості. Подібний жест Веспасіано да Бістіччі приписував й іншому дипломату – Аньоло Аччайуолі, заявляючи, що «мессер Аньоло дорожив репутацією людини побожного і безкорисливого та зберігав вірність своїм принципам».

Коли король Карл VII (1403 – 1461) побажав йому подарувати «чудовий столовий золотий сервіз величезної вартості, то той погодився прийняти тільки два золотих келиха, решту дарів відхилив... якісь два келиха бачили потім у Мілані у герцога Франческо [Сфорца], якому він їх подарував». Дипломатична служба дозволяла флорентійським посланцям встановлювати міцні зв'язки [комунікацію] із суверенами різних рангів: від королів та імператорів до дрібних феодалських володарів.

«Дружба» флорентійців, багато з яких були незначного походження, із сильними світу цього залишалася важливою складовою етосу зразкового дипломата, але зустрічала двоїсті оцінки у висловлюваннях сучасників і співвітчизників. Показовим прикладом у цьому сенсі є висловлювання, які

зосередилися навколо фігури видатного дипломата П'єро Пацці, вирішальним етапом у кар'єрі якого стала участь у посольстві до французького короля Людовика XI 1461 року.

Про цю місії зберігся докладний звіт секретаря посольства, що підтверджує відомості Веспасіано да Бістіччі, в якому зазначено, що король Франції гідно оцінив прекрасні й переконливі промови мессера П'єро і в урочистій обстановці вшанував його посвятою в лицарі: за П'єро де Пацці послали високопоставлених осіб, король зволив присвятити його в лицарі в своїх покоях.

Можна стверджувати, що місто-держава – Флорентійська республіка – впливала на створення нових ідентичностей, особливо помітних при інституціональній комунікації із монархами, папським двором, феодалними сюзеренами і могутніми володарями за його межами, перед якими громадяни Флоренції, чи то гранди або пополани, відчували себе якимось цілим, єдиним «ми» у протистоянні або діалозі із чужими, а іноді й явно ворожими – «вони».

У цих випадках «республіканський дух» унаслідок позиції «флорентинізма» часто давав про себе знати комплексом переваги над сильними світу цього – недарма в місті на Арно дуже цінувалися, як видатні, риси флорентійських послів: особлива зухвалість духу, своєрідний кураж перед володарями, що не дозволяє спасувати навіть перед наймогутнішими королями, імператорами і самим главою християнського світу. У цьому випадку громадяни Флоренції стверджували себе як невід'ємна частина і повноважні представники флорентійських спільноти і держави, що зовсім не позбавляло бажання отримати з рук цього короля або імператора лицарські шпори, герби та інші почесті й відзнаки.

Специфіка представлених дипломатичних практик і комунікаційних дискурсів, що представляють саморепрезентації своєї діяльності та ідеальні образи життєписів, не дозволяє використовувати їх як джерело точних і достовірних фактів. Об'єктом дослідження в даному випадку виступали стійкі вербальні моделі, комунікативні практики, що відображають соціально-культурні та ментальні установки, за допомогою яких рефлексувалися і оцінювалися зовнішньополітичні відносини, які встановлюються з коронованими владиками, римським понтифіком і феодалними синьйорами.

Постульований етичний комплекс дипломата досліджуваного періоду визначав поведінкові практики й ритуальні жести: войовниче відстоювання могутності й гідності маленького міста-держави навіть усупереч успіху місії, що слугувало засобом навіювання поваги до вільної комуні з республіканськими формами правління.

Доблесть Посла вимірювалася його красномовством у демонстрації відважної до нерозсудливості й безглуздості зухвалості, а також його непідкупності і безкорисливості у ритуалізованих жестах відмови від винагороди і подарунків. Менш однозначно оцінювалася «велич» послів, що виявлялася в близькості та особистій дружбі з вінценосними персонами –

риса, з одного боку, корисна і необхідна для ведення ефективної зовнішньої політики та успішних дипломатичних практик (комунікаційний ефект), з іншого – насторожено сприймається в соціумі з відносно широкими традиціями народовладдя і виборного колегіального управління.

Отже, послуговуючись історичними дипломатичними практиками, маємо констатувати, що в руслі сучасних теоретико-методологічних підходів виник новий напрям історичної науки як то історична комунікологія – напрям у науці, який вивчає суспільство як інформаційно-комунікативну систему в історичній ретроспективі та перспективі, а також інститути та інституціональні комунікативні процеси в соціумі. Предметом нової науки є інституційні, соціальні й культурні комунікації, механізми передачі інформації, обмін смислів і змістів, матеріально-енергетичні ресурси і форми комунікативності, людське спілкування, менталітет, ментальні установки, накопичення, засвоєння та осмислення інформації.

Сьогодні можна зазначити, що в епоху глобалізації та поліцентричності світоустрою ХХІ століття сформувався новий науковий напрям, який має свій предмет дослідження, категорії, поняття, засоби і методи, які традиційно інституціоналізуються в добу Середньовіччя та раннього Модерного часу. Ренесанс сформував нове, гуманістичне уявлення про спілкування (комунікацію), його завдання, цільові та ментальні установки.

Принцип тогочасного спілкування полягав у тому, щоб той, з ким спілкуєшся, став більш обізнаним у справах, раніше йому маловідомих. В епоху Ренесансу спостерігалось панування середньовічних форм і типів комунікації. У той же час починалася модернізація різних видів комунікації. Поворот до модернізації був обумовлений винаходом друкарства, масовим тиражуванням друкованої продукції, поширенням нових форм комунікації та інформації. На характер комунікативних відносин і культуру комунікації вплинула гуманістична ідеологія та європейська Реформація.

Через дослідження проблем історичної комунікології та інституціональної комунікології історики-медієвісти спробували з'ясувати характер середньовічної та ранньомодерної відкритості, комунікативності, зокрема й публічності влади, шляхом аналізу символіки, ритуалів, жестів, норм етикету та протокольних унормувань як комунікативних засобів. Такий підхід дає нові й досить переконливі знання про їхні інформаційні функції та комунікаційну навантаженість у різних сферах суспільного життя, ментальних установках і правилах комунікації в різні історичні епохи.

Однією з найулюбленіших тем, яка сьогодні актуалізувалася під новим кутом комунікативного аналізу, є тема влади і суспільства, політики і дипломатії. Досвід інституціонального розвитку політико-дипломатичних систем держав і моделей переговорів не втратив своєї актуальності сьогодні. Інтенсивність досліджень у напрямі історичної комунікології дає підстави говорити про спробу поглиблення наших знань і створення нових оцінок політичної та дипломатичної історії Європи в епоху Середньовіччя й раннього Модерного часу.

Предметна сфера нашого дослідження – дипломатія Флоренції на рубежі Середньовіччя та раннього Модерного часу – інституціонально і комунікативно виглядає багаторівневою. Це заняття, до якого повинен був бути готовий будь-який громадянин Флоренції – у крайньому разі, з вищого прошарку «народу» (*popolo grasso*), до якого належало і сімейство Б. Пітті. Спеціально до дипломатії та дипломатичної діяльності у ті часи не готували, але граматичні школи і факультети вільних мистецтв університетів з їхньою логікою, риторикою, «граматикою»-латиною – міжнародною мовою науки і культури, а також публічні обговорення політичних справ ставали, судячи із політико-дипломатичних успіхів Бонаккорсо Пітті, гарною платформою для успішного кар'єрного старту й зростання.

«Рядову» (повсякденну) дипломатію повсюдно вели купці й підприємці. Комуна давала їм доручення, постачала документами, грошима, наділяла повноваженнями. Безперервна боротьба великих міст-держав Італії між собою вимагала і безперервної гнучкості дипломатії в епоху Б. Пітті. «Вічними» політичними питаннями залишалися переговори з Францією, папою, а приватними питаннями були – арешти купців та умови їхнього звільнення, повернення майна і багато іншого.

Історія дипломатії в усьому своєму просторово-часовому різноманітті зберігає для нас – сучасників – багато цікавих фактів, а часом і політико-дипломатичних або життєвих практик, які не втратили своєї актуальності і в умовах нашого з вами поліцентричного світу XXI століття.

Історичне креативне мислення позбавляє від катастрофічного бачення сьогодення, воно дає розуміння того, що вся історія людства – це, по суті, досвід подолання та вирішення виникаючих проблем у новій дипломатичній системі координат і поліцентричному світоустрої XXI століття [21, с. 26 – 29].

Теорія і практика дипломатії, зовнішньої політики й міжнародних відносин на сьогодні знову стає об'єктом прискіпливої уваги та аналізу сучасних науковців, що можливо пояснити одним беззаперечним фактом – кардинальними змінами, що відбуваються щоденно в сучасній системі міжнародних відносин глобалізованого світу. У такі критичні моменти відповіді як правило, на нашу думку, варто й необхідно шукати, передусім, в історичному досвіді, комунікаційних і політико-дипломатичних практиках.

Список використаних джерел:

1. Дятлов В.О. Історична комунікологія та культура комунікації доби Середньовіччя і Ранньомодерного часу. Чернівці: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2016.
2. Sillars A.L., Vangelisti A.L. Communication: Basic properties and their relevance to relationship research. In A. L. Vangelisti & D. Perlman (Eds.). *The Cambridge Handbook of Personal Relationships* (pp. 331-351). New York: Cambridge University Press. 2006.

3. Бистрицький Є. Вступ // Є. Бистрицький, Р. Зимовець, С. Пролеєв. Комунікація і культура в глобальному світі. К.: Дух і Літера, 2020. С. 2 – 18.
4. Циватый В.Г. Институционализация европейского посольского церемониала и норм этикета в контексте их универсализации и национальных особенностей эпохи раннего Нового времени (XVI – XVIII веков): идеал внешнеполитической упорядоченности и противоречивость унификационных процессов // Исторический опыт унификации: цели, идеи, воплощение: Сб. научн. статей. М.: ИВИ РАН, 2019. С. 146 – 150.
5. Barbiche B. Les institutions de la monarchie française à l'époque moderne. XVI-e – XVIII-e siècle. Paris: Presses Universitaires de France, 2012.
6. Lutter Ch. Politische Kommunikation an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit. Die Beziehungen zwischen der Republik Venedig und Maximilian I. (1495 – 1508). – München, 1998.
7. Кальер Франсуа де. Каким образом договариваться с государями: Рус. пер. 1757 г. Репр. воспроизведение изд., выпущ. в Санкт-Петербурге в 1772 г., с прил. – М., 2.
8. Мабли Г. Б. де. Принципы переговоров: пер. с фр., примеч. и указ. Л. А. Сифуровой. – М., 2014.
9. Циватый В.Г. Дипломатический инструментарий Никколо Макиавелли и институты европейской дипломатии раннего Нового времени (XVI – XVIII вв.) // Перечитывая Макиавелли. Идеи и политическая практика через века и страны: Сборник научных статей / Под ред. М.А. Юсима. М.: ИВИ РАН, 2013. С. 271 – 285.
10. Alcalá-Zamora J. España, Flandes y el mar del Norte (1618 – 1639): La última ofensiva europea de los Austrias madrileños. Barcelona, 1975.
11. Циватый В.Г. Теория и практика деятельности европейских дипломатов в период раннего Нового времени (XVI – XVIII вв.): этнокультурный, институциональный и внешнеполитический аспекты // Актуальные проблемы истории и культуры: сборник научных статей / Гл. ред.: В.В. Данилович. Вып. 1. Европа: актуальные проблемы этнокультуры. Минск: «Беларуская навука», 2018. С. 43 – 53.
12. Palla di Nofri Strozzi. Diario // Archivio Storico italiano. Firenze. 1883. XI; 1883, XII; 1884, XIII; 1884, XIV.
13. Mordenti R. Les livres de famille en Italie // Annales. Histoire, Sciences, Sociales. Paris, 2004. № 4
14. Velluti D. La cronica domestica scritta tra il 1376 e il 1370. A cura di I. Del Lungo e C. Volpi. Firenze, 1914.
15. Гуковский М.А. «Хроника» Боннакорсо Питти // Питти Б. Хроника / пер. с итал. З.В. Гуковской: ред. М.А. Гуковский. Л., 1972. С. 185 – 200.
16. Краснова И.А. Деловые люди во Флоренции XIV – XV вв. М., Ставрополь, 1995.
17. Питти Б. Хроника / пер. с итал. З.В. Гуковской, ред. М.А. Гуковский. Л., 1972.

18. Ревякина Н.В., Девятайкина Н.И. От Средневековья к «Радостному дому»: школы, ученики, учителя итальянского Возрождения (XIV – XV вв.). М.: РОССПЭН, 2020. 278с.
19. Cavalcanti G. Trattato politico-morale // Grendler M. The «Trattato politico-morale» of Giovanni Cavalcanti. Geneve, 1973.
20. Compagni D. Cronica di Dino Compagni delle cose occorrenti ne'tempi suoi. A cura di F. Martini. I. 3. Milano, 1913.
21. Ціватий В.Г., Громико Ол.А. Поліцентричність сучасного світоустрою: мегатренд ХХІ століття: (інституційний контекст) // Зовнішні справи. 2014. № 8. С. 26 – 29.

Вячеслав Ціватий,
*кандидат історичних наук, доцент,
заслужений працівник освіти України,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
член правління Наукового товариства
історії дипломатії та міжнародних відносин*